

Николай Овчаров

ПЕРПЕРИКОН СЛЕД ПЕРПЕРИКОН.
КЪМ ИСТОРИЯТА НА ОСМАНСКОТО
ЗАВОЕВАНИЕ НА БАЛКАНИТЕ

Nikolay Ovcharov

PERPERIKON AFTER PERPERIKON.
ON THE HISTORY OF THE OTTOMAN CONQUEST
OF THE BALKANS

Abstract: *This study is a continuation of the article published in the collection of works in honour of Prof. Plamen Pavlov on the initial stage of the Ottoman invasion of the Balkans. The important city of Perperikon in the Eastern Rhodopes is given as an example. According to Khalil ben Ismail's Manakibname, it was conquered in the early 1360s after an attack led by General Gazi Israel. Traces of a heavy siege of the fortress were identified during archaeological excavations. After conquering the fortress, the Ottomans stationed a garrison there. Remains of the typical yurt dwellings of the Ottoman warriors were also unearthed, as well as a mausoleum (türbe) where one of their prominent commanders was buried. This is the earliest monument of this type localized so far archaeologically, and the ritual burial of the war horse makes it unique. Quite a few analogous burials have been found in the necropolises of the nomadic peoples in Central Asia and the steppes of Eastern Europe. Thus, it became clear that the Ottomans had not yet abandoned their nomadic way of life, although they had converted to Islam.*

The Ottoman garrison remained in the fortress until the early 15th century. According to a document of 1464 (BOA, MAD 35, p. 196b), there was no need to maintain the fortress afterwards. The descendants of the first conquerors settled in the fertile lands near the Perperek Gully (the present-day Perperek River). They founded a village there bearing the Turkicized name of the old fortress, as well as a farm with the same name. They co-existed with surviving Christians for decades. Nonetheless, in the late 15th century, the Muslim village of Perperek was abandoned for unknown reasons, while the Christian villages of Karalar and Dere Mahala still existed in the early 17th century. After continuous ethnic and religious changes in the Eastern Rhodopes,

Muslims settled there in the second half of that century, and the settlements have remained Muslim to the present day.

Keywords: *Perperikon; Eastern Rhodopes; mausoleum; nomads; Perperik; Gazi Israel; Islam; Karalar; Dere Mahala; Ottomans; Central Asia.*

Прозорливият читател веднага ще съзре в това заглавие паралел с прочутата книга на Николае Йорга „Византия след Византия“ („Byzance après Byzance“), или с по-новия пример – „България след България“, който авторът на тези редове заедно с Пламен Павлов се опитва да въведе напоследък. И в двата случая става дума за това как една победена от нашественици държава е толкова силна в културно отношение, че продължава да разпространява своето духовно влияние и след гибелта си. А в настоящата статия ще се опитам да сведа този пример до един град, имал голямо значение за цял район от Балканския полуостров.

Разбира се, става дума за Перперикон в Източните Родопи. Историческото място има хилядолетна история, започнала още през каменно-медната епоха и продължила почти без прекъсване до Средновековието. Първоначално на хълма съществува прочуто светилище, което в първите векове на новата ера прераства в град. Във втората половина на III в. той получава здрави крепостни стени, а столетие по-късно там е основана епископска катедра.

През XIII–XIV в. Перперикон е важен административен и религиозен център на Родопите. Византийски историци като Георги Акрополит, Йоан Кантакузин и други отбелязват, че тогава за него нееднократно воюват България и Византия. Улисани в своите междуособици, балканските държави забелязват късно надвисналата от Мала Азия опасност, идваща от напирашите от изток османски орди.

В посветения на годишнината на Пламен Павлов том проследих първия етап на завоеванията на Стария континент, когато е завладяна Източна Тракия [Овчаров, Н. 2020, с. 545–554]. Първоначално настъплението се води от сина на емира Орхан – Сюлейман, а след неговата смърт – от пълководците Евренос бей и Хаджи Илбеги. Особено важни са водените под командването на втория боеве за Дидимотейхон (Димотика), който пада в ръцете на османците между 1359 и 1361 г.

В същата статия обръщам внимание на слабо използваната в науката биография „Менакибнаме“ на прочутия Бедреддин Махмуд Сирави, написана между 1455 и 1460 г. от неговия внук Халил бен Исмаил [Babinger, F. 1921; Kissling, H.-J. 1951, p. 122]. Ще припомня, че той разказва как при настъплението най-прославени командири на Хаджи Илбеги са Абд ал-Мумин и Абд ал-Азис със сина си Гази Исраил.

Сраженията за важния византийски център Дидимотейхон продължават с години. Хаджи Илбеги превзема намиращия се само на 16 км от града родов замък Питион на бившия византийски император Йоан VI Кантакузин и го превръща в свой команден пункт. От тази удобна позиция неговите газии атакуват ромеите. „Абд ал-Мумин и Абд ал-Азис се отправиха срещу Диметока – продължава Халил бен Исмаил, и след многократни нападения завладяха околността ѝ“. При едно от тях обаче османците попадат в засада, в която Абд ал-Азис е убит. Това дава възможност на командващия ромейските войски в Дидимотейхон „да му се надигне гребенът“ и дори да си позволи да изпрати един отряд за набег срещу основните сили на Хаджи Илбеги.

Ответната атака срещу християните се оглавява от сина на убития Абд ал-Азис – Гази Израил. Газиите ги проследяват по време на похода и ги разгромяват, като вземат много пленници. Оказва, че сред тях е братът на командващия гарнизона на Дидимотейхон. Той обещава да им предаде града, ако османците ги оставят живи. Накрая договорът е сключен и Хаджи Илбеги влиза с другарите си в пазената от 24 мощни кули непристъпна крепост, без каквато и да е битка [Kissling, H.-J. 1951, p. 140; 9–13 от ръкописа]. В „Менакибнаме“ на Халил бен Исмаил липсва точна дата, но без съмнение тя съвпада с посочения по-горе период – между 1359 и 1361 г.

Това е и условният край на началния етап от османското настъпление на Балканите, като Диметока става тяхна първа столица. Оттам започват нападения срещу околните християни и най-вече в Източните Родопи, в чието южно подножие се намира важният византийски център [Матанов, X. 2003, с. 460–464]. Именно за тези атаки дава безценно сведение „Менакибнаме“ на Халил бен Исмаил.

Според него веднага след превземането на града Гази Израил предприема наказателна акция срещу християните в Източните Родопи: „Гази Израил беше решен да унищожи неверниците в планините. Той се отправи с 300 мъже към една крепост, чийто гарнизон не беше избягал. Сражава се с бана и го победи. Взе неговото владение и децата му, между които и неговата дъщеря. Постави в крепостта като гарнизон 80 човека начело с един субаша“ [Kissling, H.-J. 1951, p. 140; 9–13 от ръкописа].

Очевидно атакуваната твърдина е била голям, богат и важен град. Тя е едно от малкото укрепления, които оказват съпротива въпреки заплахата от тотално разграбване, избиване и заробване на населението при превземане от османците. От думите на Халил бен Исмаил се разбира, че там има обсада и голямо сражение.

При дългогодишните ми разкопки в Източните Родопи на средновековни градове, като Мнеакос и Устра, както и на по-малки крепости,

като тези в центъра на Крумовград, Вишеград, при рудник „Звездел“, край с. Башево и при устието на река Боровица, никога не са открити ранноосмански монети [Овчаров, Коджаманова 2003]. Същото се отнася и за разкриваната напоследък голяма крепост Лютица край Ивайловград, само на 30 км от Дидимотейхон [Петрунова, Б., Петрунов, Ф. 2018, с. 17].

Съвсем друго е положението на Перперикон. На различни места в Акропола и преди всичко във вътрешния замък са открити близо 40 сребърни акчета и медни монети на емира Орхан, бейлика Гермиян и други тюркски владения в Мала Азия. Всички те се датират от 60-те 80-те години на XIV в. Според нумизмата Константин Дочев монетите на емира Орхан са изключително редки на Балканския полуостров, а в границите на днешните български земи практически не са открити.

Проучванията на Перперикон показват следите от тежка обсада, като боевете се водят още от подножието на градската крепост [Овчаров, Н., Вачев, Х. 2009, с. 269–277]. След превземането ѝ, защитниците се затварят в якия вътрешен замък, пред чиито стени се откриват стотици парчета от натрошени боздугани, мечове и саби, върхове на копия и стрели. Особено интересна е бронзовата пластина с молитва за вечен живот след смъртта в бой на газииите на ранноосмански език, красила бронята на един от тях [Венедикова, К. 2015, с. 203–216]. След падането на крепостта оцелелите жители са заробени, което се вижда от робските пранги, открити при разкопките. А в един опис на продадени на остров Крит роби от Балканите се дава името на българката Гюша от Перперакион (Перперикон – Н. О.) – „...sclava nomine Ghiussi, bulgara, de loco vocato Perperachi“. Тя е продадена в Кандия на 19 май 1383 г. [Сакъзов, И. 1932, с. 22, с. 62].

В „Менакибнаме“ на Халил бен Исмаил ясно се говори за оставен в превзетото укрепление гарнизон. Ето, че при разкопките бяха разкрити и останките от жилищата на османските бойци. Те се намират във вътрешния замък на градската крепост, който не е разрушен след нашествието. Това са непретенциозни каменни сгради, спадащи към т. нар. юртовидни жилища, разпространени в обширни райони на Източна Европа още от епохата на Ранното средновековие. Тези постройки са основен белег за прехода на номадите към уседнал живот [Флеров, В. 1996, с. 60].

Синхронни и то много точни аналогии на жилищата от Перперикон са юртовидните сгради от столицата на Златната орда Нови Сарай (Царевское городище), датирани във втората половина на XIV в. Те са изградени буквално в дворовете на представителните дворци и се приемат като „реминисценция от номадския бит – явление, харак-

терно за номадите, които са преминали към уседнал градски живот“ [Федоров-Давыдов, Г. 1970, с. 71].

В цитираната статия за първия етап на османското нашествие [Овчаров, Н. 2020, с. 547] подчертах, че при прехода си на Балканите значителна част от османците са още номади или полуномади. Даже самият емир Орхан не се разделя със старите навици. Ибн Халдун (1332–1406) разказва, че османските бейове са силно привързани към номадския начин на живот. Орхан нарежда да издигнат юрта в двора на великолепия му палат в Бруса. Тази склонност на сина на Осман се потвърждава и от архиепископа на Солун Григорий Палама: „Орхан обичаше степта и мразеше да стои в двореца“ [Divitçioğlu, S. 1997, p. 57].

Точно в развалините на юртовидните жилища от Перперикон се откриват най-много ранноосмански монети. Очевидно те са предназначени за заплати на войниците от османския гарнизон. В историческите извори се отбелязва, че бойците получават по време на война по едно акче на ден [Матанов, Х. 2003, с. 460–464].

Картината се допълва от уникалния погребален комплекс, открит в източната част на градската крепост. Централно е помещението с план на окръжност с приблизителен диаметър около 8 м. От неговата стена са запазени само няколко фрагмента, но трасето ѝ може да бъде възстановено, защото основите са изсечени в скалата. Скалната повърхност във вътрешността също е заравнена с длетата.

В кръга бяха разкрити две погребения на възрастни индивиди. Първото със сигурност е християнско и без съмнение е един от гробовете в големия некропол от XIII–XIV в., който е проучен в тази част на Акропола. Съвсем различен е вторият гроб, намиращ се в южната част на кръга. Там мъртвецът е положен в добре оформена камера с ориентация север–юг с малко отклонение на изток. Тя направена от обработени каменни блокчета, взети от руините на по-ранни сгради. Частично запазеният първи ред блокчета показва, че гробницата се е издигала над пода и е била видима. Човекът в камерата е положен по гръб с глава на юг, но тялото е леко обърнато на запад, а краката са свити в коленете. В гроба се откриха два ножа от двете страни на черепа.

Стратиграфската ситуация показва, че двете погребения са разновременни, макар хронологическата разлика да е малка. Ясно е, че кръглото помещение е построено специално за камерата на покойника от втория гроб. То е изградено в зоната на християнския некропол, функционираше преди превземането на крепостта. Ето защо християнското погребение се е озовало под него.

Погребалният комплекс има още два важни елемента. От юго-запад до кръглото помещение е долепено малко четириъгълно преддверие. Изключително интересно е третото помещение, което пък е

прибавено към дъгата на окръжността от северозапад. То е с план на неправилен трапец и в него се е влизало от северозапад чрез тесен вход с оформени страници и праг.

Голямата изненада в това помещение е скелетът на кон, грижливо положен във вътрешността. Тялото на мъртвото животно е поставено върху скована от дървени дъски платформа, която се долавя по овъглените останки и многобройните гвоздеи. Главата е извита, а сбруята е свалена предварително. Мъртвият кон е сложен по корем, а крайниците му са разтворени настрани. Днес се откриват само подковите на четирите копита. Очевидно става дума за ритуално погребение на кон, свързано с покойника във втория гроб.

Добре е известно, че полагането на кон в гроба на воина е отличителна черта при номадските и най-вече сред тюркските народи. Появата на ритуалното погребение на кон сред народите от Централна Азия датира от втората половина на II хил. пр. Хр. То се свързва с нарастването на стопанското и военното значение на това животно. Неговото жертвоприношение и слагането му в последното земно жилище на покойника има смисъл за осигуряване на транспортирането на мъртвия в отвъдния свят. Ето защо трупът на коня се полага до човека в поза на отдиш, като предните и задните крака грижливо се подреждат, а главата се повдига настрани върху специална подложка. По този начин ритуалното убийство на коня помага на неговия притежател да се възроди за новия си безсмъртен живот в другия свят [Кубарев, В. 1980].

Всички тюркоезични племена в Централна Азия слагат в погребенията части от конското снаряжение или кожата на животните, но само тюрките полагат в гробовете целите убити коне. Смята се, че значението на коня нараства в I хил. пр. Хр., когато се усвоява ездата, толкова удобна за този планински район. В Алтай жертвоприношенията се наблюдават и в скитската, и в хуно-сарматската епоха, което позволява да се направи изводът за непрекъснатостта на традицията чак до XX в. [Нестеров, С. 1990, с. 117–121].

Първоначалният погребален обряд с жертвоприношение на коне при номадите е чрез трупоизгаряне и той се отнася единствено за представители на най-висшата аристокрация. Той е описан добре в китайските хроники., където се говори за погребението на номадския вожд „с коня, който покойникът е яздил“ [Плетнева, С. 1982, с. 77–127]. Последното такова погребение е отбелязано в речта на китаец Таицзун от 628 г., когато той подчертава, че „тюрките са изоставили обичая си да изгарят труповете на мъртвите и вече ги погребват под могили“. От VII в. нататък обредът за трупополагане на коня с покойника се разпространява „на обширно пространство от Великата китайска стена до

Каспийско море и от Алтай на север до Тянь Шан и Синцзян на юг“ [Кызласов, Л. 1960, с. 51–75; Трифонов, Ю. 1972, с. 351–375].

Археологическите разкопки показват как се развива ритуалът през първото хилядолетие на новата ера. Обикновено погребалните съоръжения се състоят от кръгли структури натрупани камъни, заградени с ниска крепида от един ред или ограда от два или повече реда камъни. Във вътрешността се откриват погребенията на човека и коня, като между двата скелета има преграда от камък, дърво или пръст. Животното е положено отляво на покойника, който почти във всички случаи е поставен по гръб. Съответно конят пък е по корем с разтворени крайници по същия начин, който виждаме при погребението от Перперикон [Матренин, С., Серегин, Н. 2016, 89, 116 сл.].

През IX в. се появяват и първите писмени данни за погребалните обичаи на огузите, част от които е племето на османците [Овчаров, Н. 2020, с. 546–547]. Ибн Фадлан разказва, че те изкопават за мъртвия голяма яма, наподобяваща къщите им, а отгоре строят „нещо като купол от глина“. След това принасят в жертва коне и казват: „Това е неговият кон, на който той ще отиде в рая“ [Плетнева, С. 1982, с. 77–127].

Написаното в тези извори се потвърждава от археологическите находки. При разкопките на огузки селища от IX–XI в. в Северното Прикаспие заедно с покойниците се намират кости на коне. В повечето случаи в гроба се откриват черепът и крайниците на животното. Понякога се прави чучело, като заедно с главата се погребва напълнената със слама кожа с крайниците, ребрата и лопатките на коня [Круглов, Е. 2001].

В това отношение са много важни наблюденията на големия изследовател на тюрките Г. Фьодоров-Давидов. Той достига до извода, че полагаането на война с кон е най-характерната черта в техните погребения от Алтай, Хакасия, Монголия, Седморечието в Централна Азия и степите на Източна Европа. При по-ранния вариант на обряда депонирането в гроба само на главата и крайниците на животното преобладава над слагането на цели коне. От края на XII и началото на XIII в. животните винаги се погребват цели [Федоров-Давыдов, Г. 1966, 133 сл.].

В този период трупове на конете отново са отляво на покойника. Често над човека и животното е натрупвана неголяма могилка от камъни, символизираща сакралното пространство на последния дом. Такива обреди често са засвидетелствани в степите на Източна Европа при племената на печенези, торки (северния клон на огузите) и кумани [Археология СССР 1981, с. 213].

За късните номади от XIII–XIV в. вече се появяват и разкази на западни пътешественици, удивени от този ритуал. Така францисканският монах Плато Карпини при пътешествието си из Монголската

империя през 1245–1246 г. описва как номадите слагат с покойника тялото на убита кобила, за да има той мляко и да може да язди в отвъдния свят. Десет години по-късно друг францисканец, Вилхелм Рубрук, също пише за погребения с коне при куманите [Плетнева 1982, с. 77–127]. През 1309 г. сенешалът на Шампания Жан дьо Жуанвил предава интересния разказ на рицаря Филип дьо Туси, който пребивава при куманите и присъства на погребението на знатен вожд, до чието тяло полагат най-добрия кон, който е имал преживе [Гугуев 2009].

Твърде интересни са археологическите данни за погребалните обичаи от територията на Златната орда през XIII–XIV в. Много добре те са изследвани в района на Приуралието. Повечето от гробовете са без или с малко инвентар, като в мъжките погребения се срещат най-вече остриета на стрели, ножове и части от конска амуниция. Често отляво на покойника се открива скелет на кон, положен на хълбок или по корем, с подгънати крайници и глава на запад. Хората пък са сложени по гръб с глава на юг или на запад [Матюшко 2011].

По това време вече се появяват мавзолеите, които се смятат за влияние на исляма, утвърдил се през XIV в. при хан Узбек. Разбира се, става дума за погребения на хора от златноординската аристокрация, принадлежали към най-богатата прослойка на обществото [Матюшко 2008]. В настоящото изследване е необходимо да се занимаем и с тяхната специфика, защото е несъмнено, че скелетите на човека и коня от Перперикон се намират в единен погребален комплекс.

Няма да използваме по-общия термин „мавзолей“, а конкретния „тюрбе“, който идва от арабски език и означава същото. Това са малки сгради с многоъгълен или кръгъл план, включващи помещение, покрито с купол. В тюрбето се намира каменният или дървен саркофаг, под който е и самото погребение.

За такива интересни съоръжения разказва и Вилхелм дьо Рубрук по време на мисията си при монголите от 50-те години на XIII в. Когато споменава за погребенията с коне при куманите, той пише, че над гроба на богатшите номадите строят островърхи къщички и цели високи кули от тухли, а понякога и от камък [Рубрук 1957].

Тюрбетата от територията на Златната орда са твърде интересни, защото са доста многобройни и илюстрират прехода от езичество към ислям. В околностите на столицата Нови Сарай, или Царевское городище, могат да се срещнат както строго мюсюлмански погребения, така и такива с номадски черти и с характерното оръжие, стремяна и т. н. Не са редки и езическите погребения с части от трупа или цели коне, придружени с ножове, саби или колчани със стрели [Блохин, Яворская 2006, с. 88–89].

След като не успяват да изкоренят изцяло езичеството на номадите, ислямските духовници опитват да се приспособят към нравите им и да придадат известен ислямски дух на погребалния обряд. Практически във всички мавзолеи от огромните територии на Златната орда от епохата на хан Узбек се наблюдават отклонения от класическия мюсюлмански обред. Става дума не само за отдалечените от градовете некрополи, но и за тези, намиращи се край тях. Специалистите са категорични, че става дума за погребения на представители на висшето съсловие, тясно свързани с номадската степ и принудени да приемат исляма [Васильев, Д. 2003].

В последните години типология и класификация на тези мемориални паметници направи Е. Зиливинская [Зиливинская, Э. 2016, с. 44–68]. Тя разглежда тяхното проникване на запад от Иран, където е създаден самия архитектурен тип. Така формата на тюрбетото навлиза на територията на Златната орда, където тези паметници са най-многочислени. Днес е възможно да се направи класификация вследствие на разкритите от археолозите паметници и от рисунките на различни пътешественици от XVIII–XIX в.

Тюрбетата от XIII–XV в. са еднокамерни и многокамерни, като първите преобладават. Като форма се делят на кръгли с вид на кула, пирамидални и кубически. Първите два вида съответно могат да са кръгли или многоъгълни в основата, докато при кубическите естествено тя е квадрат или правоъгълник, близък до квадрата. Други характерни белези са наличието или отсъствието на портално преддверие, оформено като малко четириъгълно помещение, долепено отвън до тюрбетото. Като конструкция на покрива пък покритието на сградите е куполно или шатровидно. Току-що приелите исляма номадски народи приемат много добре тези постройки, защото те се доближават до техните юрти или юртовидни жилища.

Тюрбетата от територията на Златната орда се градят от камък или тухла в зависимост от географската специфика на района. Особеностите на строителството позволяват да се определят архитектурните влияния, на базата на които се издигат култовите сгради. От една страна, това е армено-малоазийската традиция, проявяваща се изключително при каменните постройки. Втората носи духа на средноазиатското строителство с тухли. Третата в най-голяма степен се доближава до номадството и в нея ярко личи формата на класическата юрта [Зиливинская, Э. 2016, рис. 8, 9, 10].

След като разгледахме всички възможни традиции, които биха могли да доведат до появата на погребението и уникалния поменален комплекс наоколо, ще се опитаме да реконструираме облика на ансамбъла. Няма съмнение, че в обряда личат номадските тюркски тра-

диции. Това се вижда от ориентацията на тялото на покойника, която очевидно не е християнска. Семплият инвентар насочва към синхронните погребения от некрополи на Златната орда като тези край Царевское городище. Под влияние на исляма депонираните вещи се свеждат до два ножа.

Най-важен отличителен белег е положеният убит кон. Преди да бъде погребан в специално изграденото за него помещение, той е поставен по корем върху дървена носилка. Главата е извита надясно, а крайниците са разкрячени настрани. В духа на тюркската традиция животното се намира отляво на покойника.

Голямата разлика от по-ранните номадски погребения е в това, че човекът и конят се намират в отделни помещения. Може би се долавя далечна аналогия с преградите от камък или дърво, които тюрките правят между мъртвия и животното, но ние смятаме, че тук по-скоро е изиграла роля новата религия, ислямът.

Като цяло поменалният комплекс позволява две интерпретации. Едната е, че става дума за каменен кръг с невисока ограда, както се наблюдава при по-ранните тюркски погребения. В нашия случай обаче има две други помещения, долепени до дъгата. Със сигурност това с коня е имало врата, което предполага, че нагоре се е издигала сграда с покрив. А самата окръжност на главното помещение е издялана с длетата в скалния масив, вероятно за да се изгради стабилна основа, върху която да стъпи сериозна архитектурна конструкция.

По всяка вероятност над тези основи се е издигал построеният за покойника мавзолей (тюрбе). По споменатата класификация на Е. Зиливинская поменалното съоръжение би спадало към групата на кръглите тюрбета кули с преддверие. Като форма и размери то намира преки аналогии в Казахстан, Азербайджан и Мала Азия.

Много близки са примерите с гробниците на селдксия султан Кълъч Арслан от Коня (XII в.) и на Караманоглу Алаеддин бей в Караман в Южна Турция (XIV в.) Може би най-добрите аналогии са кръглите тюрбета в Барда (Централен Азербайджан) и Карабаглар (област Нахичеван) от XIV в. [Мехмед-Заде 1983, с. 39]. Преддверието на погребалното съоръжение от Перперикон пък намира паралел с тюрбето на Али Кафер от XIII в. в Кайсери (Централна Турция) [Зиливинская, Э. 2016, с. 60–62].

Това нарежда мавзолея от Перперикон сред най-ранните известни османски тюрбета. Няма съмнение, че той е свързан с оставения от Гази Исраил гарнизон. Явно в централния гроб е погребан някой от видните газии, участвали в осъществената военна акция. Но как може да се обясни погребението на бойния кон, който явно е принадлежал на този достопочтен покойник?

Оказва се, че най-близката аналогия е буквално пред очите ни и е свързана с командващия османската армия при нахлуването в Европа. Както стана ясно, около 1357 г. неочаквано при лов загива Сюлейман паша, синът на Орхан. Това се случва на Галиполския полуостров, където газииите за първи път трайно навлизат на Стария континент. „При гибелта на своя славен военачалник – пише историкът Ходжа Садеддин, – който загинал по време на лов, преизпълнените с тъга бойци почернили с вопли синевата на небесния свод. После с думите „Ние принадлежим на Аллах“ те тръгнали на път и погребали тленните останки на принца в месджида, който бил построен край неговия дворец в Булаир“ [Ходжа Садеддин 2000, с. 83].

По това време ситуацията е много напрегната и изходът от войната не е ясен. Затова Сюлейман паша заръчва на хората си да се погрижат за тялото му, ако падне в боя. „Неверниците бяха много, а газииите – малко“, пише в Анонимната староосманска хроника от XV в. Ето защо борците за правата вяра „се довериха на Аллах, заровиха ковчега на Сюлейман под една стена, натрупаха върху него камъни и направиха гроба незабележим, за да не могат неверниците, ако победят, да намерят ковчега на Сюлейман и да го поругаят...“ [Die altosmanischen anonimen Chroniken 1922, с. 17–18].

И наистина синът на Орхан е погребан в селището Булаир, на 12 км северно от Галиполи, макар той още приживе да си е построил тюрбе в азиатската столица Бруса. Булаир е негово любимо място, защото наблизко се намира Цимпе – първата малка стражева крепост, която османците завоюват в Европа, още преди Галиполи, през 1354 г. Затова той изгражда там джамия, а после е погребан на това място.

Тюрбето съществува и днес, макар да е често преустройвано през вековете. Един акт за дарение от времето на султан Мехмед II Завоевателя (1444–1446; 1451–1481) показва, че първата култова сграда е построена тогава над скрития от газииите гроб [Баке-Грамон и др. 2014, с. 19]. Сегашния си вид мавзолеят на Сюлейман паша придобива при султан Абдул Хамид II (1876–1909).

Най-интересният момент е, че в тюрбето има три мраморни саркофага. На единия е изписано името на Гази Сюлейман паша, завоевателя на Румелия. На втория се вижда надписът „Lâlasî“, което означава „учителя му“. Третият саркофаг е най-малък и на него е написана само думичката „atî“, или „неговия кон“. Макар борец за вярата и праведен мюсюлманин, Сюлейман паша е погребан заедно с бойния си кон, хероизиран наравно с него! Впрочем, ако може да се доверим на Анонимната хроника, първоначално дори е изпълнен древният тюркски ритуал и гробът е затрупан с ниска могила от камъни.

Явно огузките погребални обичаи се запазват до късно. Реминисценции от тях се наблюдават дори във времената на най-големия възход на Османската империя, макар тогава вече да не убиват конете, а само отрязват опашките им. Египетският историк Ибн Ияс описва как през 1513 г. в Кайро умира от чума принц Сюлейман, син на султан Баязид II. На пищната церемония при погребението в гроба на покойника са положени отрязаните опашки на конете му и неговите нарочно счупени лъкове [Lewis, G. 1974, с. 210].

Важни наблюдения могат да се направят и относно тюрбето на Перперикон. В това отношение са много интересни изводите на турския историк Яшар Чорухлу в доклада му за прехода в държавата на османците от могилата и юртата към същинското тюрбе [Çoruhlu, Y. 1999, р. 47–62].

Той се спира на значението, което имат древните тюркски обичаи в погребалните обреди на османците. Достига до китайските хроники, където става дума за това, че преди да бъде за погребан под могилата, тюркският хан е трябвало да бъде положен известно време в шатра. Тук е важно да се отбележи, че турският историк слага терминологичен знак за равенство между юрта и шатра.

Според него силуетът на юртата или шатрата се свързва с формата на надгробната могила и е пряко отражение на древнотюркските космологически и религиозни представи. Юртата като отвъдно жилище се възприема като житейски микрокосмос, оттам идва и архитектурата на по-късните тюркски гробници тюрбета.

И тук следват най-интересните наблюдения на Яшар Чорухлу. Той открива, че според миниатюра от „Султаннаме“ един от най-великите османски султани Сюлейман I Великолепни (1520–1566) първо е положен под шатра или юрта. Неговото тюрбе е построено по-късно от прочутия архитект Мимар Синан. Датиран от 1574 г. акварел показва, че тялото на наследника му Селим II също отначало е сложено под шатра.

Неминуемо се появява въпросът кой е погребаният в тюрбето на Перперикон човек, вероятно стоял начело на османските газии, охранявали Перперикон и Източните Родопи през последните години на XIV в.? Дали въобще е възможно да се надникне през вековната мъгла на историята и да се узнае нещо за личностите, участвали в легендарния поход на Гази Исраил?

Най-много мюсюлмански мавзолеи (тюрбета) и цели религиозни комплекси (текета) на територията на България се намират в североизточната част на страната и в Източните Родопи. Те са строени и от двете направления в исляма – сунити и алевии (алиани, казълбаши). Тези в Източните Родопи са най-вече алевийски и са посветени главно на

видни проповедници и народни водачи. По този въпрос се появи интересно изследване публикува Айше Каяпънар, която ги причислява именно към бекташийската традиция. Тя използва въведеното от Омер Лютфи Баркан определение за „дервиши колонизатори“, водещи духовно османското настъпление и представляващи проводници на исляма в Европа [Каяпънар, А. 2018, с. 495].

Най-старото запазено тюрбе там се намира при с. Теке, Хасковско, и е посветено на живелия през XV в. алевийски светец Отман (Осман) баба. Сградата е издигната около 1507 г. по време на управлението на султан Баязид II. Могат да се споменат също тюрбетата на Елмалъ баба при с. Биволяне, Момчилградско, на Ибрахим баба при с. Равен, Момчилградско, на Сеид баба в Крумовград и др. [Миков, Д. 2007, с. 86 сл.]

В някои случаи тези култови сгради са посветени на борците за вярата, газииите, участвали активно в свещената война. Такова е тюрбето в с. Постник, Момчилградско, чийто патрон е Ахад баба. Смята се, че той е имал много битки за вярата. Според „Салнаме“ (Годишник) на Одринския вилает за 1891/1892 г. обаче това се основава само на народни легенди. Все пак официалните османски власти публикуват преданието, в което се разказва как Ахад баба заедно с другаря си Малкоч бей се сражава във великата битка на Косово поле (1389 г.) под знамената на султан Мурад I. По-късно същият Малкоч бей се жени за една от дъщерите на султана, получава земи в Източните Родопи, откъдето те са наречени Султан Йери [Венедикова, К. 2009, с. 384].

В тюрбето при с. Постник се пази уникален паметник, хвърлящ известна светлина върху далечните години на завоюването. Става дума за знаме (байрак) с надписи и се предполага, че той е именно от тези времена. А в тях се споменава един легендарен газия, чието тюрбе днес се намира до с. Голям дервент в южните поли на Източните Родопи (днес на територията на Гърция, на 20 км западно от Димотика).

Според най-древните османски предания Къзъл Дели Пехливан, наричан още Сеид Али Султан, е сред най-близките „сподвижници на Сюлейман паша“ при неговото преминаване в Европа. Заедно с останалите участва в завоюването на Галиполския полуостров [Гордлевский, В. 1960, с. 329, с. 394]. Той е от дервишите газии, свързани с прочутия бекташийски суфийски орден. Както е известно, тези военизирани духовници „се биели с голяма воинска жар срещу неверниците“ [Грамастикова, Н. 2002, с. 204–205].

В написаното от дервиша Джесби „Вилаетнаме“ става ясно, че Къзъл Дели е сред главните герои в похода на Сюлейман паша. Той набляга на приноса му в завоюването на Румелия и най-вече за района на Адрианопол. Къзъл Дели произхожда от средата на тюркмените и очевидно още се намира в стадия на номадството. За това говори описа-

ното във „Вилаетнаме“ специално погребение на неговия кон и превръщането на това място в светилище под името Ат-мезар [Аверьянов, Ю. 2013, с. 32–42].

В научната литература има опит Къзъл Дели или Сеид Али Султан дори да бъде отъждествен със самия Хаджи Илбеги [Beldiceanu-Steihner, I. 1971, p. 275–276]. Това едва ли е така, но безспорно газията сериозно участва в завоюването на Източна Тракия и Източните Родопи именно под командването на Хаджи Илбеги.

В Житието на Рустем баба се казва, че Къзъл Дели Пехливан участва в редица сражения в Мала Азия и на Балканите. По едно от преданията той се жени за българка, от която има петима синове. При управлението на султан Баязид I (1389–1402) на семейството е даден потомствен вакъф от три села [Венедикова, К. 2009, с. 402].

По време на своето пътешествие из Източните Родопи живеият вероятно през XVI или XVII в. прочут алевийски светец Демир баба посещава различни текета и тюрбета. Тогава той отива и до тюрбето на Къзъл Дели Пехливан край с. Голям дервент. В неговото житие е отбелязано, че дервишът газия е загинал за вярата.

Пак там става ясно, че първоначално тюрбето се намира на различно място – „от другата страна на планината“. Султан Сюлейман I Великолепни (1520–1566) издава ферман, с който нарежда бабите (отците, шейховете) да напуснат старата обител. Тогава старото тюрбе е разрушено и реликвите са пренесени на днешното място. Оттогава насетне се появяват понятията „долното“ и „горното“ тюрбе, което се среща и във „Вилаетнаме“ [Аверьянов, Ю. 2013, с. 40, с. 48].

Повечето изследователи смятат, че т. нар. „горно тюрбе“ се намира сравнително близо до другото. К. Венедикова обаче изказва мнението, че изразът „от другата страна на планината“ визира вътрешността на Източните Родопи в днешните български граници [Венедикова, К. 2009, с. 404]. Между другото и турските учени също знаят за мавзолей на Къзъл Дели Пехливан в района на Кърджали [Кауа, Р. 2002, с. 35].

Наличието на ранноосманския дервишки байрак с името на Къзъл Дели Пехливан в тюрбето край с. Постник определено насочва към размисъл. Може би този човек да е един от бойците, завоювали планината заедно с Гази Исраил, изпратен лично от Хаджи Илбеги. Разстоянието между това село и Перперикон е само 15 км през древния брод на река Арда, залят сега от водите на яз. „Студен кладенец“. А защо тюрбето в скалния град да не е неговото истинско лобно място?

Към последната четвърт на XIV в. османците напредват дълбоко във вътрешността на Балканския полуостров и поддържането на гарнизон в крепостта на Перперикон става излишно. Монетните находки

показват, че жилищата на бойците са изоставени през 90-те години на XIV или най-късно в самото начало на XV в.

С това сякаш приключва хилядолетната история на скалния град. Оттук нататък сведенията за неговото име като че ли изчезват. Доскоро се смяташе, че то е запазено единствено в хидронима Перперек-дере, който отбелязва Иречек през XIX в. [Иречек, К. 1899, с. 391]. Като „река Перпелек“ наименованието се среща и в руски топографски карти от същото време [Венедикова, К. 2001, с. 65].

Друг любопитен факт е, че в началото на XVII в. селата край Перперикон са все още християнски. Става дума за иджмал-дефтер от 23.01.1628 г., в който са описани редица селища в долината на Перперек-дере, населени тогава с християнски ханета (семейства). Сред тях са и Каралар и Дерек махала (Дерекьой) съответно с 24 и 12 такива семейства [Венедикова, К. 1996, с. 55–74]. Това са днешните села Горна и Долна крепост, намиращи се на по-малко от километър от руините на Перперикон.

В подкрепа на това са и археологическите проучвания в северното подножие на древния град, на стотина метра от последните къщи на днешното село Горна крепост. Там се намира брутално опожарена и разрушена при обсадата от XIV в. църква, обслужвала хората от това подградие. През XV или XVI в. християните от близките села са обновили частично храма съобразно османския закон за право да се строи на мястото на по-стари църкви [Овчаров, Н., Вачев, Х. 2009, с. 269–277]. Засвидетелстваните епиграфски паметници показват, че това християнско население изчезва след средата на XVII в., когато в района се наблюдава засилена ислямизация [Венедикова, К. 2001, с. 76].

Без съмнение селата Каралар и Дерек махала са населени с потомци на някогашните жители на загиналия Перперикон. А едва в последно време се появяват извори, които вероятно показват какво се е случило с техните завоеватели.

Наскоро в научен оборот влезе датираният през 1464 г. тапу тахрир-регистър ВОА, MAD 35 от архива към Министерския съвет на Република Турция в Истанбул (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver*). Там на л. 196б се чете изключително важният текст: ред 1: *От село Перперек*; между 1 и 2 ред: *Ешкінджи*; ред 2: *Мюселем* (списък от мюсюлмански имена – Н. О.); ред 3: *Чифтлик Перперек* (отново списък с мюсюлмански имена – Н. О.)¹.

---

¹ Независими един от друг преводи на проф. Стефан Андреев, д-р Христо Христов, доц. д-р Милена Петкова-Енчева и д-р Веско Обрешков. Тук текстът е по д-р В. Обрешков.

Няма съмнение, че става дума за турцизиран вариант на името Перперикон, Перперакион. Посоченият регистър обхваща казите Хаскьой и Диметока, чиято условна граница минава по течението на Арда. Според списъка на имената село Перперек има 24 мюсюлмански ханета с около 100 жители. След документа от 1464 г. това наименование повече не се среща в османските дефтери [Христозов, Х. 2017, с. 83]².

Не по-малко интересни са другите обозначения на л. 196б. През 1464 г. жителите на село Перперек са от категорията „ешкинджи“. Според Цв. Георгиева ешкинджиите са бойците на действителна служба в еничарската орта (основната бойна единица) [Георгиева, Г. 1989, с. 39]. А до селото има и чифлик с мюселеми, които през XIV–XV в. съставляват основните кавалерийски сили на османската армия [Йорданов 2018, с. 38]. Още Вера Мутафчиева забеляза, че в първия етап на завоеването на мюселемите се раздават земеделски земи във вид на чифлици най-вече в Източна Тракия и прилежащите Източни Родопи. Това е времето, когато наред с пехотинците (яя), този конен корпус е основен при нашествието [Мутафчиева, В. 2008, с. 349–350].

Само на 4 км от Перперикон край Перперешка река е с. Чифлик. Задълбоченото изследване на Катерина Венедикова показва, че на мястото на старото Чифликкьой действително преди XVII в. има чифлик. А редица съществуващи и днес топоними свидетелстват, че там са заселени еничари ветерани [Венедикова, Х. 2001, с. 60].

Ето как безценният л. 196б на документ ВОА, MAD 35 помага да се надникне в съдбата на завоевателите на Перперикон. Очевидно след началото на XV в. поддържането на крепостта е станало излишно. Потомците на първите газии са заселени в плодородните земеделски земи край Перперек-дере (дн. Перперешка река). Там те основават село, носещо турцизираното име на старата крепост, и чифлик със същото наименование. Десетилетия наред те съжителстват с оцелелите християни. В края на XV в. обаче мюсюлманското село Перперек изчезва по неизвестни причини, а в началото на XVII в. все още съществуват християнските села Каралар и Дере махала. След поредните етнически и религиозни промени в Източните Родопи във втората половина на това столетие те вече са населени с мюсюлмани и остават такива до днес.

---

² Названието не трябва да се бърка с това на съвременното село Перперек (старо име Яшлар), което се намира на 10 км от Перперикон и е преименувано така през 1934 г.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации/Publications

Аверьянов, Ю. 2013 – Юрий Аверьянов. Источники по истории суфийского обителя Сейида Али Султана (г. Димотика, Греция). – *Rax islamica*, I (10), 2013. [Yuri Averianov. Istochniki po istorii sufiiskogo obiteli Seyida Ali Sultana (g. Dimotika, Gretsia). – *Rax islamica*, I (10), 2013].

Археология СССР 1981 – Археология СССР. Степы Евразии в эпоху Средневековья. Москва, 1981. [Arheologiya SSSR 1981 – Arheologiya SSSR. Stepy Evrazii v Epohu Srednevekovyua. Moskva, 1981].

Бакe-Грамoн и др. 2014 – Ж. Л. Бакe-Грамoн, Л. Базeн, И. Белдичану, Н. Белдичану, П. Дюмон, Ф. Жоржон, Н. Мангран, А. Реймон, Ж. П. Ру, Н. Ватен, Ж. Венщейн. История на Османската империя. София, 2014. Дигитална библиотека по архивистика и документалистика. [Zh. L. Bake-Gramon, L. Bazen, I. Beldichanu, N. Beldichanu, P. Dyumon, F. Zhorzhon, N. Mangran, A. Reymon, Zh. P. Ru, N. Vaten, Zh. Venshteyn. Istoria na Osmanskata imperia. Sofia, 2014. Digitalna biblioteka po arhivistika i dokumentalistika].

Блохин, В., Яворская, Л. 2006 – Василий Блохин, Лилия Яворская. Археология золотоордынских городов Нижнего Приволжья. Волгоград, 2006. [Vasilii Blohin, Liliy Yavorskaia. Arheologia zolotoordnskih gorodov Nizhnego Privolzhyua. Volgograd, 2006].

Васильев, Д. 2003 – Дмитрий Васильев. Мавзолеи Золотой Орды: географический обзор и опыт типологизации. – Ученые записки Астраханского государственного университета. Астрахань, 2003. [Dmitrii Vasiliev. Mavzolei Zolotoy Ordy: geograficheskii obzor i opyt tipologizatsii. – Uchenye zapiski Astrahanskogo gosudarstvennogo universiteta. Astrahani, 2003].

Венедикова, К. 1996 – Катерина Венедикова. Към историята на Горна крепост (Кърджалийско) по данни от епиграфски паметници от османско време. – В: Проблеми на източнородопското краезнание. Кърджали, 1996. [Katerina Venedikova. Kam istoriyata na Gorna krepost (Kardzhalsko) po dannii ot epigrafski pametnitsi ot osmansko vreme. – V: Problemi na iztochnorodopskoto kraeznanie. Kardzhali, 1996].

Венедикова, К. 2001 – Катерина Венедикова. Ислямът в района на село Чифлик в Източните Родопи. – В: Перперек, I. София, 2001. [Katerina Venedikova. Islyamat v rayona na selo Chiflik v Iztochnite Rodopi. – V: Perperек, I. Sofia, 2001].

Венедикова, К. 2009 – Катерина Венедикова. Байракът с надписи от момчилградското село Постник-Теке. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 5, 2009. [Katerina Venedikova. Bayrakat s nadpisi ot mom-

chilgradskoto selo Postnik-Teke. – Numizmatika, sfragistika i epigrafika, 5, 2009].

Венедикова, К. 2015 – Катерина Венедикова. Надпис върху елипсовидна бронзова плочка от Перперикон. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, XI, 2015. [Katerina Venedikova. Nadpis varhu elipsovidna bronzova plochka ot Perperikon. – Numizmatika, sfragistika i epigrafika, XI, 2015].

Георгиева, Цв. 1989 – Цветана Георгиева. Еничарите в българските земи. София, 1989. [Tsvenata Georgieva. Enicharite v balgarskite zemi. Sofia, 1989].

Гордлевский, В. 1960 – Владимир Гордлевский. Избранные сочинения, I. Москва, 1960. [Vladimir Gordlevski. Izbranne sochinenia, I. Moskva, 1960].

Граматицова, Н. 2002 – Невена Граматицова. Ислямски неоортодоксални течения в българските земи. – В: История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания, VII. София, 2002. [Nevena Gramatikova. Islyamski neoortodoksalni techenia v balgarskite zemi. – V: Istoria na myusyulmanskata kultura po balgarskite zemi. Izsledvania, VII. Sofia, 2002].

Зиливинская, Э. 2006 – Эмма Зиливинская. Культовая архитектура Золотой Орды. Происхождение и традиции. – Поволжская археология, № 2 (16), 2016, Казань. [Emma Zilivinskaya. Kulytovaya arhitektura Zolotoy Ordy. Proizhozhdenie i traditsii. – Povolzhskaya arheologiy, № 2 (16), 2016, Kazany].

Иречек, К. 1899 – Константин Иречек. Пътувания по България. Пловдив, 1899. [Konstantin Irechek. Patuvania po Balgaria. Plovdiv, 1899].

Йорданов, К. 2018 – Кръстьо Йорданов. Християни и мюсюлмани на военнопомощна служба към османската армия: войнуци и мюселеми през XVI в. – Историкии, XI, 2018. [Krastyo Yordanov. Hristiani i myusyulmani na voennopomoshтна sluzhba kam osmanskata armia: voynutsi i myuselemi prez XVI v. – Istorikii, XI, 2018].

Каяпънар, А. 2018 – Айше Каяпънар. Алиано-бекташийски завие-та в Източните Родопи (XV–XVI в.). – Годишник на ИФ към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, 2018, II, 1. [Ayshe Kayapanar. Aliano-bektashiyski zavietta v Iztochnite Rodopi (XV–XVI v.). – Godishnik na IF kam VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2018, II, 1].

Круглов, Е. 2001 – Евгений Круглов. Погребальный обряд огузов Северного Прикаспия IX–XI вв. – В: Степы Европы в эпоху Средневековья, II. Донецк, 2001. [Evgeniy Kruglov. Pogrebalniy obryad oguzov Severnogo Prikaspya IX–XI vv. – V: Stepy Evropy v Epohu Srednevekovyya, II. Donetsk, 2001].

Кубарев, В. 1980 – Владимир Кубарев. „Конь счастья“ в религиозно-мифологических представлениях ранних кочевников Горного Алтая. – Рериховские чтения, 1979. Материалы конференции. Новосибирск, 1980. [Vladimir Kubarev. „Kony schastyya“ v religiozno-mifologicheskikh predstavleniyah rannih kochevnikov Gornogo Altaya. – Rerihovskie chtenya, 1979. Materialy konferentsii. Novosibirsk, 1980].

Кызласов, Л. 1960 – Леонид Кызласов. Тува в период тюркского хаганата (VI–VIII в.) – Вестник МГУ, сер. IX (Исторические науки), 1960, 1. [Leonid Kyzlasov. Tuva v period tyurkskogo haganata (VI–VIII v.) – Vestnik MGU, ser. IX (Istoricheskie nauki), 1960, 1].

Левкова, М. 2006 – Мария Левкова. Пизница с арабгеографичен надпис. – Известия на Историческия музей в Шумен, XIII, 2006. [Maria Levkova. Piznitsa s arabogeografichen nadpis. – Izvestia na Istoricheskia muzey v Shumen, XIII, 2006].

Матанов, Х. 2003 – Христо Матанов. Институции и административна уредба на Османската империя (XIV–XVI в.) в българските земи. – В: История на България (от древността до края на XVI в.), I. София, 2003. [Hristo Matanov. Institutsii i administrativna uredba na Osmanskata imperia (XIV–XVI v.) v balgarskite zemi. – V: Istoria na Balgaria (ot drevnostta do kraya na XVI v.), I. Sofia, 2003].

Матренин, С., Серегин, Н. 2016 – Сергей Матренин, Николай Серегин. Погребальный обряд кочевников Алтая во II в. до н. э. – XI в. н. э. Барнаул, 2016. [Sergey Matrenin, Nikolai Seregin. Pogrebalny obryad kochevnikov Altaya vo II v. do n.e. – XI v. n.e. Barnaul, 2016].

Матюшко, И. 2008 – Ирина Матюшко. Автореферат дисертации на тему: Погребальный обряд кочевников степей Приуралья в IX–XIV вв. н.э. Казань, 2008. [Irina Matyushko. Avtoreferat disertatsii na temu: Pogrebalni obryad kochevnikov stepei Priuralya v IX–XIV vv. n.e. Kazan, 2008].

Матюшко, И. 2011 – Ирина Матюшко. Особенности погребального обряда кочевников степного Приуралья XIII–XIV вв. – Известия Самарского научного центра РАН, 2001, XIII, № 3. [Irina Matyushko. Osobnosti pogrebalynogo obryada kochevnikov stepnogo Priuralyya XIII–XIV vv. – Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra RAN, 2001, XIII, № 3].

Мехмед-Заде, К. 1983 – Кямил Мехмед-Заде. Строительное искусство Азербайджана. Баку, 1983. [Kyamil Mehmed-Zade. Stroitelnoye iskusstvo Azerbaidzhana. Baku, 1983].

Миков, Л. 2007 – Любомир Миков. Култова архитектура и изкуство на хетеродоксалните мюсюлмани в България (XVI–XX в.) Бекташи и казълбаши/алеви. София, 2007. [Lyubomir Mikov. Kultova arhitektura

i izkustvo na heterodoksalnite myusyulmani v Balgaria (XVI–XX v.) Bek-tashi i kazalbashi/alevii. Sofia, 2007].

Мутафчиева, В. 2008 – Вера Мутафчиева. Към въпроса за чифлиците в Османската империя през XIV–XVII в. – В: Османска социално-икономическа история. Избрани произведения, V. Пловдив, 2008. [Vera Mutafchieva. Kam vaprosa za chiflitsite v Osmanskata imperia prez XIV–XVII v. – V: Osmanska sotsialno-ikononicheska istoria. Izbrani proizvedenia, V. Plovdiv, 2008].

Нестеров, С. 1990 – Сергей Нестеров. Конь в культах тюркоязычных племён Центральной Азии в эпоху средневековья. Новосибирск, 1990, 117–121. [Sergei Nesterov. Kony v kulytah tyurkoyazychnykh plemen Tsentralnoy Azii v Epohu srednevekovya. Novosibirsk, 1990, 117–121].

Овчаров, Н. 2020 – Николай Овчаров. Ранната история на османците и първият етап от организираното им нашествие на Балканите (1354–1359/1361) – В: Владетел, държава и църква на Балканите през Средновековието, II. Велико Търново, 2020. [Nikolay Ovcharov. Rannata istoria na osmansite i parviyat etap ot organiziranoto im nashestvie na Balkanite (1354–1359/1361) – V: Vladetel, darzhava i tsarkva na Balkanite prez Srednevekovieto, II. Veliko Tarnovo, 2020].

Овчаров, Н., Вачев, Х. 2009 – Николай Овчаров, Хитко Вачев. Новооткритата църква в подножието на Перперикон (предварително съобщение). – В: Приноси към средновековната българска археология, VI. София, 2009. [Nikolay Ovcharov, Hitko Vachev. Novootkritata tsarkva v podnozhieto na Perperikon (predvaritelno saobshtenie). – V: Prinosi kam srednevekovnata balgarska arheologia, VI. Sofia, 2009].

Овчаров, Н., Коджаманова, Д. 2003 – Николай Овчаров, Даниела Коджаманова. Перперикон и околните твърдини. София, 2003. [Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova. Perperikon i okolnite tvardini. Sofia, 2003].

Петрунова, Б., Петрунов, Ф. 2018 – Бони Петрунова, Филип Петрунов. Лютица – мраморният град и закрилник на Източните Родопи. София, 2018. [Boni Petrunova, Filip Petrunov. Lyutitsa – mramorniyy grad i zakrilnik na Iztochnite Rodopi. Sofia, 2018].

Плетнева, С. 1982 – Светлана Плетнева. Кочевники Средневековья. Поиски исторических закономерностей. Москва, 1982. [Svetlana Pletneva. Kochevniki Srednevekovya. Poiski istoricheskikh zakonomernosti. Moskva, 1982].

Рубрук, В. 1957 – Вилхелм де Рубрук. Путешествие в восточные страны Вильгельма де Рубрук в лето Благости 1283. Москва, 1957. [Wilhelm de Rubruk. Puteshestvie v vostochnye strany Vilgelma de Rubruk v leto Blagosti 1283. Moskva, 1957].

Сакъзов, И. 1932 – Иван Сакъзов. Новооткрити документи от края на XIV в. за българи от Македония, продавани като роби. – Македонски преглед, VII, 2–3, 1932. [Ivan Sakazov. Novootkriti dokumenti ot kraia na XIV v. za balgari ot Makedonia, prodavani kato robi. – Makedonski pregled, VII, 2–3, 1932].

Трифонов, Ю. 1972 – Юрдан Трифонов. Об этнической принадлежности погребении с конем древнетюркского времени. – Тюркологический сборник, Москва, 1972. [Yurdan Trifonov. Ob etnicheskoj pri-nadlezhnosti pogrebenii s konem drevnetyurkskogo vremeni. – Tyurkologichesky sbornik, Moskva, 1972].

Федоров-Давыдов, Г. 1966 – Герман Федоров-Давыдов. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. Москва, 1966. [German Fedorov-Davydov. Kochevniki Vostochnoi Evrop pod vlastyu zolotoordinskih hanov. Moskva, 1966.]

Федоров-Давыдов, Г. 1970 – Герман Федоров-Давыдов. Археологические исследования Царевского городища (Новой Сарай). – Материалы и исследования по археологии СССР (МИА СССР), № 164, Москва, 1970. [German Fedorov-Davydov. Arheologicheskie issledovania Tsarevskogo gorodishta (Novoi Sarai). – Material i issledovania po arheologii SSSR (MIA SSSR), № 164, Moskva, 1970].

Флеров, В. 1996 – Валерий Флеров. Раннесредневековые юртообразные жилища Восточной Европы. Москва, 1993. [Valery Flerov. Rannesrednevekove yurtoobrazne zhilishta Vostochnoi Evrop. Moskva, 1993].

Ходжа Садедин 2000 – Ходжа Садедин. Корона на историите. Превод и коментар: М. Калицин. Велико Търново, 2000. [Hodzha Sadedin. Korona na istoriite. Prevod i komentar: M. Kalitsin. Veliko Tarnovo, 2000].

Христозов, Х. 2017 – Христо Христозов. Обкръжаващото пространство и планинското население в Родопите през XVI–XVII в. Дисертация, 2017. [Hristo Hristozov. Obkrazhavashtoto prostranstvo i planinskoto naselenie v Rodopite prez XVI–XVII v. Disertatsia, 2017].

Babinger, F. 1921 – Franz Babinger. Schejch Bedr ed-dln, der Sohn des Richters von Simäw. Ein Beitrag zur Geschichte des Sektenwesens im altosmanischen Reich (= Der Islam XI (1921) S. Iff., auch als Sonderdruck erschienen).

Beldiceanu-Steihner, I. 1971 – Irène Beldiceanu-Steihner. La vita de Seyyid Ali Sultan et la conquête de la Thrace par le Turcs. – Proceedings of the 27 int. cong. of orientalist, Ann Arbor, 1967. Wiesbaden, 1971.

Çoruhlu, Y. 1999 – Yaşar Çoruhlu. Kurgan ve Çadır (Yurt)dan Kumbet ve Türbeve Geçiş. Gemişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve insane Hayatına Etkiler Sempoziumuq 18–20 Aralık, 1998. İstanbul, 1999.

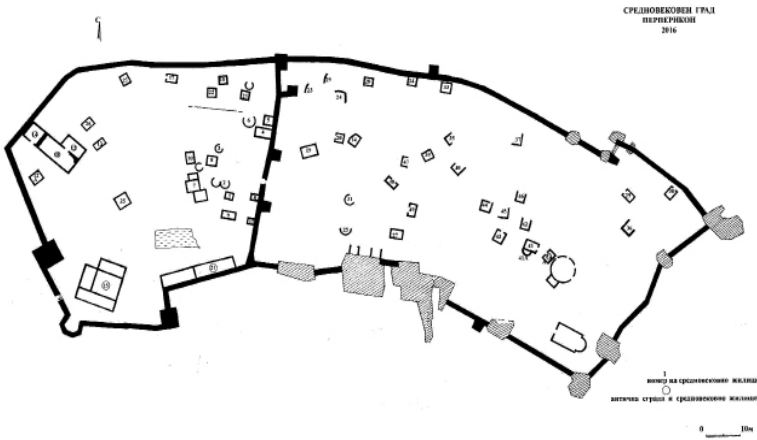
Divitçioğlu, S. 1997 – Sencer Divitçioğlu. Osmanli Beyliğnin Kurulaşı. İstanbul, 1997.

Kaya, P. 2002 – P. Kaya. Sivas kainakli cöncerde Kizilderi. – Uluslarasi Türk Dúnyasi İlanç önderleri kongresi. Ankara, 2002.

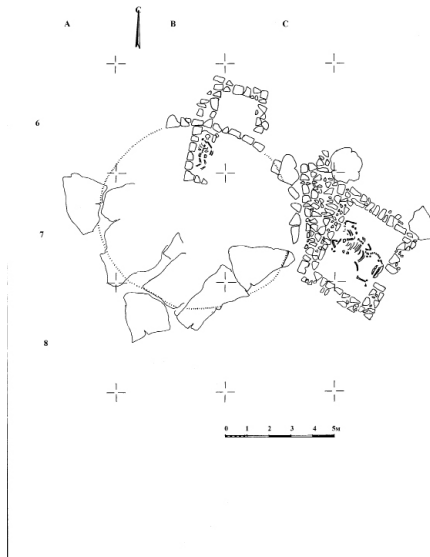
Kissling, H.-J. 1951 – H.-J. Kissling. Das Menaqibname Scheich Bedr ed-Din's, des Sohnes des Richters von Samavna. – ZDMG, B. 100, Neue Folge Band 25, 1950. Wiesbaden, 1951.

Lewis, G. 1974 – Geoffrey Lewis. The Book of Dede Korkut. London, 1974.

Piacentini, V. F. 2009 – V. F. Piacentini. New Global History. Turkish Identity and Tradition Versus Modernitation. Globalitation and Turkis Civilitation. Bishkek, 2009.

Обр. 1. План на Перперикон от XIV в.
(кръглите жилища във вътрешното укрепление
от запад са на османския гарнизон, от изток е мавзолеят тюрбе)

Обр. 2. План на мавзолея с човешкото и конското погребение

Обр. 3. Погребението на коня

Обр. 4. Паралел на конското погребение от Централна Азия

Обр. 5. Тюрбето на Сюлейман в Булаир

Обр. 6. Документът от 1464 г. и л. 196б на документ BOA, MAD 35